

A FOGYATÉKOS GYERMEK ÉLMÉNYVILÁGA

*Változatok a potenciális tér zavaraira**

Hámori Eszter

„A fogyatékoság, legyen az szellemi vagy fizikális, nem az a dolog, amire bárki is vágya. Fájdalmat, kényelmetlenséget, zavart okoz a környezetnek, megváltozott életmódot a családnak. Azonban a család, akinek fogyatékos csecsemője születik, egy idő után már nem is a tényleges fogyatékoságtól szenved, hanem attól az attitűdtől, amellyel a társadalom viseltetik a fogyatékosággal szemben. Úgyanis a társadalom az, ami a fogyatékoságot hiányként definiálja, és az egyén az, aki szenved a definíciótól. A fogyatékoság tehát nemcsak vele születik, hanem minden egyes pillanattal újra- és újrateremtődik.”

Leo Buscaglia

„Olyan dolog, hogy csecsemő, nem létezik... ahol csecsemő van, ott anyai gondoskodás is, anyai gondoskodás nélkül nem lenne csecsemő.”

D. W. Winnicott

Ebben a tanulmányban olyan gondolkodási keretet szeretnék bemutatni, amely az utóbbi években a sérült gyermekekkel végzett pszichoanalitikus pszichoterápiás munkámban bizonyult hasznosnak, és segített abban, hogy

* A tanulmány a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 5., *Pszichoanalízis – Kultúra (Módszer, Emberkép, Világkép)* című konferenciáján (Budapest, 1988. október 30–31.) elhangzott „Sérült emberkép és a potenciális tér zavarai” című előadás kibővített változata.

közelebb kerüljek az „eltérően fejlődő”, elsősorban mentális elmaradással vagy súlyos fizikális mássággal küzdő kisgyermekek élményvilágához, és a mássággal küzdő családok problémáinak megértéséhez.

Thalhammer német filozófus mutat rá „Az értelmi akadályozottság” (1977) című monográfiájában, hogy az értelmi akadályozottság definiálási kísérlete éppen azoknak a tanácstalanságán bukik meg, akik leírni és értelmezni kívánják e jelenséget. A szakemberek, a segítők és a laikusok érvei és kritériumai olyan prekoncepciókat tükröznek, amelyek nem azt a létvalóságot és létigazságot tárják fel, amiben az értelmileg akadályozott vagy a mássággal bíró ember él. Bár az utóbbi évtizedekben szüntelenül beszélnek helyzetéről és értelmezik azt, ő maga nem szólalhat meg, hogy meghallgathassuk és megérthessük. Thalhammer szerint a sérült emberkép alapvető problémája, hogy a mássággal küzdő személyt negatív meghatározásokkal tudja csak definiálni, a képességek és készségek hiányára helyeződik a hangsúly, a fogyatékos emberképe azt sugallja az egyénről, „ami nem”. A fogalom deviációkat, anomáliákat, torzulásokat és hiányjelenségeket ír le, hallatára csak a tagadás jut eszünkbe, semmi pozitívumot nem tudunk elképzelni. A fogyatékos emberképe az értelmileg akadályozott embert e negatív definíciók mentén marginálisnak tünteti fel, olyannak, aki intelligenciáját tekintve „még nem egészen kész”, „semmiképp sem teljes, befejezett ember”, azaz olyan, akinek egzisztenciális létélménye önmagában nem fogadható el, hiszen belső élményvilága és a világgal kapcsolatos tapasztalatai is csak deficitek és torzulások mentén szerveződhetnek.

Thalhammer e jelenség magyarázatakor rávilágít arra az alapvető módszertani hibára, hogy a definiálási próbálkozások *kívülről* érkeznek, *külső normákat* vesznek alapul, azaz nem a mássággal küzdő ember nézőpontjából és átéléséből fakadnak. A másik alapvető hiba, hogy a meghatározási kritériumok közül első helyen az értelmi akadályozottság kognitív összetevői állnak, az uralkodó vélemények és szakmai hozzáállás szerint tehát itt van szükség leginkább módosításra, holott éppen ez az a dimenzió, amelyben a változtatás oly nehéz. Ennél azonban még súlyosabb hibának tartja, hogy a kognitív dimenzióban megfogalmazott elégtelenségek kiterjednek az úgynevezett egzisztenciális dimenzió, azaz a szubjektív létélmény jellemzésére is. Ez a gondolkodási hiba a mássággal küzdő emberek élményvilágáról olyan előítéletes felfogást igazol, amely azt szintén elégtelennek, gyengeelméjűnek bélyegzi. Thalhammer szerint ez durva beavatkozás a fogyatékosággal bíró emberek világába, hiszen a pszichometriai adatokkal

bizonyított deficitek és elégtelenségek valójában nem érintik a pszichés vonatkozásokat, az identitást és az önértelmezést. Amellett érvel, hogy a kognitív „másmilyenség” speciális létélményt jelent, a lét egzisztenciális dimenziójának szubjektív megtapasztalását, amelybe éppúgy beletartozik az öröm és a szenvedés képessége, mint az egyénnek az a törekvése, hogy önmagát a világban és emberi kapcsolataiban határozza meg.

A fogyatékoság emberképe a köznapi gondolkodásban és a pszichoanalízisben

A Thalhammer által leírt, a laikus és a szakmai gondolkodásban egyaránt fellelhető előítéletes felfogás történetileg mélyre nyúlik vissza. A sérült emberképnek, vagyis annak az attitűdnek a fejlődése, amely a fogyatékosággal szembeni viselkedésünket meghatározza, az ókortól napjainkig mindig is ellentmondásokkal volt terhelt, és kultúránként változott, mint ahogy arra Leo Buscaglia (1983) mutat rá a fogyatékos gyermekekkel és családjaikkal foglalkozó könyvében. A masai indiánok például megölték fogyatékos gyermekeiket, míg az azand törzsek szerették és óvták őket. A kelet-afrikai chaggák fogyatékosait az ördög távoltartására használták, a szudáni jukunok viszont úgy érezték, hogy a fogyatékoság az ördögi lélek műve, ezért ezeket a gyerekeket kitették, és magukra hagyták. A malajziai sem angok fogyatékosait bölcs embereknek tekintették, és a törzsi viták megoldását tették tőlük függővé. Az ókori zsidók betegségnek tartották a fogyatékoságot, és annak látványos jegyeit büntől való megbélyegzettségnek tekintették, az északi népek viszont istenként tisztelték fogyatékosait. A középkorban úgy tartották, hogy az ördög szállta meg őket, és ezért boszorkányként kellett elégniük, a reneszánsz alatt viszont a szerencsétlen sors által üldözöttnek tartották őket, ezért kórházban gondoskodtak róluk.

Azt gondolhatnánk, veti fel Buscaglia, hogy a fogyatékosággal szembeni attitűd, azaz a sérült emberkép napjaink modern, humanista korára jelentős változáson ment keresztül, azonban a régi babonákhoz való ragaszkodás sajnálatos módon századunk tudományos felvirágzásával sem múlt el. A fogyatékosággal küzdő embert bizonyos kultúrákban még ma is természetfölötti hatalommal, vagy jóval, vagy ördögivel ruházzák fel, vagy, mivel nem tudnak vele mit kezdeni, ezért tartózkodnak tőle.

Hogy mi az oka a távolságtartásnak, arra sokan keresték a választ. Kétségtelen, hogy az emberi fizikum vagy az értelem külsőségeiben is megjelenő mássága befolyásolja a személyiséggel és az egyéniséggel kapcsolatos prekoncepcióinkat. A mássággal szembeni attitűdünket alapvetően meghatározza az a félelemérzet, amelyet a másság percepciója kelt, annak észlelése, hogy valami alapvetően hiányzik vagy torzult. A kényelmetlenségérzés, hogy a másinak valamilye nincs, vagy másképpen van, arra sarkallja az embert, hogy önmagát is definiálja a lehetséges hiányosságok mentén. Ez azonban olyan szorongásokat aktivál, amelyekkel az egyénnek valamiképpen meg kell birkóznia. Az, hogy kinek milyen erőforrásai és eszközei vannak a másság keltette szorongás leküzdésére, alapvetően meghatározza a fogyatékosággal kapcsolatos attitűdünket, a fogyatékos emberről alkotott képünket, és azt, hogy milyen sztereotípiákat használunk a vele való viszonyunk kialakításában vagy kerülésében.

A rendelkezésre álló sztereotípiák jó része negatív előítéleteken nyugszik. Gyakori például, hogy a külsődleges fizikai jellegek és hiányosságok alapján a személy belső, személyes világát, vagy értelmi képességeit is fogyatékosnak feltételezzük, épp ezért úgy véljük, hogy a fogyatékos embernek nincsenek álmái, vágyai, vagy ha vannak, akkor csak együgyűek lehetnek.

A sztereotípiák másik része viszont, éppen ellenkezőleg, pozitív képet sugall a fogyatékosok belső élményvilágáról, különleges tulajdonságokkal, képességekkel ruházta fel őket, éppúgy, mint ahogy őseink is tették a korai kultúrák némelyikében. Ezek közé tartozik pl. az a feltételezés, hogy mivel ezek az emberek jóval többet szenvednek, mint mások, ezért az élettel szemben mély megértéssel, türelemmel, egyfajta bölcsességgel és misztikus attitűddel viseltetnek. Gyakori klisé a fogyatékos ember élményvilágáról annak „különleges, boldog, mondhatni együgyű léte”, ami azon a magyarázaton alapul, hogy mivel úgysem képes felfogni és értelmezni a körülötte zajló világot, és nem képes magát definiálni benne, ezért nincs is mitől szenvednie.

Az a szemlélet, amely az értelmileg elmaradott gyermek belső élményvilágát az értelmi képességek deficitje miatt hozzáférhetetlennek, illetve másodlagosnak tekinti, valójában a korai gyermek-pszichoanalitikus irodalomban is fellelhető volt, és hatása véleményem szerint, mindmáig meghatározza azt, hogy hogyan is gondolkodjunk a fogyatékoság pszichoanalitikus szemléletű megközelítési lehetőségeiről. Anna Freud (1965) ezzel kapcsolatban meglehetősen pesszimista álláspontot képviselt. Ugyanakkor, mivel nem dolgozott fogyatékos gyermekekkel, koncepcióját valójában közvetett

úton, az énfunkcióik terén alapvetően egészségesen fejlődő neurotikus gyermekekkel folytatott munkájából származó tapasztalatokból merítette. Felfogása szerint az énfunkciók fejlődése alapvető előfeltétele a szocializálódásnak, azaz a tárgyi és a társas környezethez való alkalmazkodásnak. Véleménye szerint ahhoz, hogy a gyermek az örömeitől el tudjon jutni a valóságelig, énfunkcióinak is túl kell fejlődnie bizonyos primitív szinteken. Vagyis, a gyermeknek képesnek kell lennie arra, hogy primitív észleléseit és érzékeléseit emlékképekké formálja, valamint hogy a kül- és a belvilágból származó ingereket megkülönböztesse, azaz, hogy el tudja különíteni fantáziáit a valóságtól, továbbá, hogy képes legyen az ok-okozat megértésére, és a beszéd segítségével az ésszerűség és a logikai szabályok felfogására. A viselkedéses kontrollfunkciók kialakulását ismét csak az énejlődés fontos mérföldkövének tartotta, éppúgy, mint az én integráló szerepének kialakulását, amely lehetővé teszi, hogy a „gyermek életében a kaotikus impulzusok halmaza fokozatosan szintetizálódjon, és saját jellemmel és személyiséggel bíró egységgé szerveződjön” (101.o.). Ez utóbbi kijelentése azért is jelentős témánk szempontjából, mert benne jól megragadható az a sajátos gondolkodási művelet, amelyet Thalhammer úgy fogalmazott, hogy az intellektuális dimenzióból általánosítunk az egzisztenciális dimenzióra. Vagyis, hogy a személyiség, a jellem, az individuum kialakulását azonosítjuk az illető intellektuális képességeinek milyenségével. Anna Freud ezt a következőképpen fogalmazza meg: „...ahogy nem várhatunk szociális attitűdöket a csecsemő részéről a preverbális korszakban, vagyis az emlékezet, a realitásvizsgálat és a másodlagos átdolgozás kialakulása előtt, éppúgy nem várhatjuk el ezeket a fogyatékosoktól sem, akiknek énje sérült.” (uo. 101.o.) „Az énfunkciók éretlenségének betudhatóan a fogyatékos gyerek nem képes eligazodni sem a belső, sem a külvilágban, sem pedig irányítani azt, ...és mivel rendszerint erősen szenved archaikus félelmeitől, ezért a szorongás intenzitása akadályozza további énejlődését” (uo. 134.o.). A pszichoanalitikus megközelítés szerinte legfeljebb diagnosztikus szerepet vállalhat, amennyiben segíthet elkülöníteni a valódi fogyatékoságot a neurotikus szorongás keltette énszűkítéstől, vagy korrektív emocionális élményt nyújthat. A gyermekanalízis akkori célkitűzései alapján, amelyben jelentős szerepet kap az alapvetően egészséges potenciálokkal rendelkező én integráló és szabályzó funkciójának erősítése, jól érthető ez a distinkció. Mégis, egyben ki is jelöli az énfunkciójukban sérült, fogyatékos gyermekek „marginális” helyzetét élményviláguk pszichoanalitikus megközelíthetősége szempontjából.

Melanie Klein, Anna Freud ellenlábasa és egyben a pszichoanalízis tárgykapcsolati iskolájának úttörője, a korai énfunkciók zavarainak korrekcióját illetően már sokkal optimistább volt. „A szimbólumképzés jelentősége az énejlődésben” (1929) c. tanulmányában egy négyéves, általa pszichotikusnak diagnosztizált, nem beszélő, nem játszó, a kapcsolatokat kerülő, értelmi fejlődésében súlyosan elmaradott gyermek analízisét mutatja be. Tanulmánya azért is képviselhetne jelentős áttörést, mivel rávilágít arra, hogy a szokásos gyermekanalitikus technika, azaz a gyermek által szimbolikus formában kifejezett konfliktusok és szorongások értelmezése az énejlődésükben gátolt, szimbolikus megjelenítésre képtelen pszichotikus gyermekek esetében is alkalmazható, csak éppen módosítani kell a szokásos technikán. Klein e módosítás lényegét abban látta, hogy meg kell kísérelni a tudattalanhoz úgy hozzáférni, hogy a latens, elfojtott szorongás és affektus aktiválódhasson a gyermekben, hogy aztán többszörös, szimbolikus formában is kifejeződhessen. De hogyan is lehet elképzelni ezt a technikai módosítást? Mit is csinál Klein valójában? Az eseteírásból igen színesen kiderül, hogy igazából a gyermek minden egyes rezdülését, viselkedését és megnyilvánulását tartalommal és összetett szimbolikus jelentéssel ruházza fel, és ezt értelmezi a gyermek számára. Azaz, a szimbólumképzést és a szimbolikus kifejezést segíti a gyermeknél. A sikeres analízis végén megállapítja, hogy még a csekély mértékben fejlett én is elegendő a tudattalannal való kapcsolat létrehozására, és ezen keresztül az elakadt, gátolt énejlődés beindítására. Ugyanakkor koncepciójában ott rejlik az előfeltételezés arról, hogy a pszichotikus gyermek alapvetően képes lenne kognitív funkciói kibontakoztatására, csak éppen a szorongás gátolja abban. A fogyatékos gyermekek esetében azonban már ő is az akkor uralkodó modell szerint gondolkodott. Nevezetesen; ha veleszületetten sérülnek az alapvető énfunkciók, azaz nem gátlás akadályozza azokat, akkor még a módosított technika sem érhet el hatást. Felfogása tehát ezen a ponton, úgy tűnik, találkozik azzal, amit ellenlábasa, Anna Freud gondolt ugyanerről a kérdéstről.

Hasonló gondolkodásmódot fedezhetünk fel Winnicottnál, a tárgykapcsolati iskola másik nagy úttörőjénél is, akinek a potenciális térről és a korai anya-gyerek kapcsolatról szóló modellje pedig oly hasznos volt számomra a sérült gyerekekkel való munkában. A kreativitásról és az én felfedezéséről írott fejtegetésében (Winnicott, 1971) mutat rá, hogy a felnőtt és a gyermek is csak akkor képes önmagát megtalálni, ha képes a kreatív tevékenységre. A kreativitás Winnicott felfogásában tágan értelmezett fogalom,

szerinte még a legelemibb ténykedések is kreatívak lehetnek, ha az egyén önmaga szabad kifejeződését élheti meg azokban. Winnicott értelmezésében a kreativitás és a játék szorosan összekapcsolódó fogalmak: „A játékban, és csakis a játékban képes a gyermek vagy a felnőtt arra, hogy kreatív legyen, és egész személyiségét használja...” (uo. 54.o.). A kreativitás szolgálja az egyénnek azt az élményét, hogy képes a világban – mind a tárgyi, mind pedig a személyi világban – alkotó módon élni, létezni. Ezeket az élményeket azonban egy megbízható személynek – az anyának, illetve a terapeutának – vissza kell tükröznie ahhoz, hogy az egyén önmagát, saját létélményét egységként élhesse meg. Ugyanakkor a kreativitásra való potenciális képességet ő is intellektuális előfeltételekhez köti, amikor kijelenti: „...[a kreativitás]...valószínűleg néhány állatfajnak is éppúgy képessége, mint az emberé, csak jelentősége nem olyan mértékben szignifikáns az állatok, valamint az alacsony értelmi képességekkel bíró emberek esetében, mint azoknak, akiknek közel átlagos vagy átlag feletti képességeik vannak.” (uo. 68.o.). Ha elfogadjuk Winnicott tézisét arról, hogy a kreatív élmény az egyén olyan képessége, amellyel a világhoz való viszonyát és az abban szerzett tapasztalatait alkotó módon élheti meg, akkor a fent idézett gondolata alapján kénytelenek lennénk elfogadni azt is, hogy a csekélyebb értelmi képességű egyének intellektuális elmaradásuk miatt kreatív létélményre sem képesek ugyanabban a mértékben, mint az értelmileg ép emberek, és épp ezért a világban átélt tapasztalataik sem tükrözhetőek vissza úgy, hogy azok egy egységes én-élmény szerveződését segíthessék. A Thalhammer által megfogalmazott tézis köszön vissza ismét, az a gondolkodásbeli hiba, amelynek lényege, hogy az értelmileg akadályozott embert intellektuális mássága miatt helyezi egy olyan kategóriába, amelyben a kreatív lét és az egységesként átélt én élményének lehetősége nem tételezhető fel az egyénről.

A fogyatékos gyermek élményvilágáról – létezik-e a thalhammeri egzisztenciális dimenzió?

Miért tartottam fontosnak, ha csak vázlatosan is, összegyűjteni a fogyatékos emberek élményvilágára vonatkozó, a hétköznapi gondolkodásban és a pszichoanalitikus modellekben is fellelhető implicit előfeltételezéseket? Egrészt azért, mert véleményem szerint ezek olyan sztereotípiákat tükröznek, amelyek igen mélyen, kulturális és társadalmi hagyományaink és gyö-

kereink révén él bennünk, és ezek vezérlik a fogyatékos gyermekkel kapcsolatos viselkedésünket még akkor is, ha erről nem akarunk vagy nem vagyunk képesek tudomást venni. E sztereotípiák ugyanúgy élnek a szülők gondolkodásában, akik megpróbálnak megküzdeni előítéleteikkel, hogy fogyatékos gyermeküket emberi lényként tudják elfogadni, de vezérlik a terapeuta gondolkodását is, akinek – éppúgy, mint a szülőnek – meg kell küzdenie a másság keltette szorongásával és saját előítéleteivel, hogy hozzáférhessen a gyerek valódi, belső élményvilágához.

Amikor értelmileg és fizikálisan sérült gyermekekkel kezdtem el foglalkozni, és szakirodalom után kutattam, hogy többet tudjak e gyermekek játékaról és élményvilágáról, elsőként akadt kezembe egy magyar, a kilencvenes években is használatos gyógypedagógiai tankönyv, amely lesújtóan hatott rám. Az értelmi fogyatékos gyermek pszichológiai jellemzésekor leírja ugyanis, hogy „a gyermek számára a tárgyi világ átélésének módja torzulást szenved, ...kizárólag a szükségletekhez kapcsolódik, ...és ezért egész világképe szegényesebb. Még az enyhébb fogyatékos is megmarad az ingerek feldolgozásának kezdetleges fokán, az események mozaikszerűen raktározódnak el benne. [...] A súlyos értelmi fogyatékos gyermek alig, vagy egyáltalán nem tud adekvátan játszani, a debilis gyermek ugyan már játszik, de játéka sivár, fantáziátlan, valamint önállóan... világképe torz, tökéletlen, és hézagos, semmiképpen sem tud egésszé alakulni. Éppen ezért a gyógypedagógia feladata, hogy a részjelenségek közti összefüggést a fogyatékos gyermek számára mesterségesen megteremtse, kialakítsa” (Illyés, 1987; 246, 247; 268.).

Elkeseredtem: valóban ilyen töredezett, jelentés nélküli, összefüggéstelen világa lenne a fogyatékos gyermeknek? Játéka pedig, ha játszik egyáltalán, sivár és fantázia nélküli? Az ötéves Dani egyike volt az első, hozzám terápiába járó, értelmileg elmaradott gyermekeknek, aki megingatott ebben a feltételezésben, és választ adott kételyeimre.

Dani másfél évesen került a Fejlesztő Központba, ahol kromoszomális rendellenességből származó minden téren mutatózó, egyenletes fejlődési elmaradást diagnosztizáltak nála, ugyanazt a rendellenességet, amellyel nála négy évvel idősebb nővére is küzdött, és aki emiatt speciális óvodába járt. Dani háromévesen integrált óvodába került, emellett rendszeres gyógypedagógiai fejlesztésben részesült. Ötévesen azért került hozzám, mert a szülők választ követően kiszámítha-

tatlanul agresszívvé, elviselhetetlenné vált, csimpaszkodó lett, édesanyja nem tudta miért, hiszen Dani mindaddig nagyon kedves, jókedvű kislány volt, „lehet hogy ezért lett ilyen, mert már hónapok óta nem látta az apját?”. „De az nem lehet”, adja meg magának a választ, „mert nem hiszem, hogy a gyerekek bármit is felfogtak volna ebből a változásból”. Dani kistermetű, egérke alkatú, arcán koravén vonások ültek, első találkozásunkkor végig szorosán anyjához tapadt, és leszámítva groteszk fintorait, miközben rám nézett, nem közölt velem semmit. A nemrég ismét felvett intelligenciatesztben továbbra is egyenletes elmaradást mutatott, sok feladatban perszeverált, 58-as IQ-ja megfelelt a debilitás kritériumának. Mikor kinyitottam a játékszekrényt, és invitáltam, arca félelmet tükrözött. Nagyon lassan, csak anyjától volt hajlandó elfogadni az autókat, aki azért választotta ki ezeket számára, mert „otthon is csak ezzel játszik, igaz, nem úgy, mint más gyerekek, akiket az óvodában látok, hanem a maga módján, csak berregteti őket, vagy sorba állítja. De még ez is jobb, mert az óvodában egyáltalán nem játszik semmit, csak ha futkosni lehet”. Több alkalom telt el így hármásban, és Dani valóban azt játszotta, amit anyja jósolt: hosszú sorba, gondosan egymás után állította az autókat és közlekedési eszközöket, látszólag bármiféle jelentés és értelem nélkül. Hiába próbáltam kérdésekkel megközelíteni, vajon mit csinálnak, hova mennek az autók, vagy értelmezni, hogy így, hogy sorba vannak állítva, biztonságban érzik magukat, Dani rám sem hederített, sőt egyenesen zümmögő hangján még erősebb falat vont közénk. Ezt a tevékenységet órákon keresztül folytatta, és csak egyetlen mozzanat volt benne azonos: az összetapadó sor, és az, hogy a sort mindig egy színes dömper vezeti. Egyik alkalommal, végső kétségbeesésemben, hogy bármiféle értelmet is találhatnék játékában, és elkeseredésemben, hogy nem tudok vele kapcsolatot teremteni, fogtam a sor elején álló dömperre, és a sor végére állítottam, háttal a többinek. Dani ekkor meglepetésemre megszólalt: „Ez nem jó helyen van, mert itt kell lennie!” – helyezte vissza a dömperre a sor elejére. Majd hozzátette: „én vezetem a sort!”. „Te vezeted a sort” – nyugtáztam megjegyzését, mire ijedten rám nézett: „Ezek autók, mi meg emberek vagyunk, ugye?” Kérdéssel, úgy éreztem, megtört a jég, s noha akkor nem egészen értettem, mitől ijedt meg, azt mindenesetre éreztem, hogy beenged játékába, és képes arra, hogy a számára nyugtalanító helyzetben tőlem várjon meg-

nyugtató választ. A következő alkalommal megint felállította az autók és tárgyak sorát. Ezúttal azonban ő maga szakította meg a sort, egy kis fekete autót kilökött a sorból, és az lezuhant az asztról a földre. Megjegyeztem: „kilökted a sorból, és most lezuhant a szakadékba”. „Buta volt, ügyetlen!” – válaszolta erre. Majd felvette a földről, és figyelmesen nézegetni kezdte, mit látni belül. Azt kérdezte tőlem: „Ki ül ebben?” Kérdésekre, hogy „tényleg, ki ül ebben?” a lehető legmagátólértetődőbben közlte: Apa, anya, én meg a Zsuzsi (nővére). Mire én: „szeretnéd, ha apa meg anya meg ti együtt lennétek, de apa már nincs veletek, máshol lakik”. Mire riadtan felkapott egy másik autót a sorból, és megpróbált a belsejéhez hozzáférni, miközben azt kérdezte: „Akkor ki ül ebben?” „Lehet, hogy apa?” kérdeztem én. Mire hosszasan nézte az autó belsejét, és végül közölte: „apa itt ül”. Majd hirtelen, mint akit bolha csípett, fogta az autót, és hangos berregések közepette többször és erősen a falhoz ütköztette, nyugtalanná vált, és megszakadt maga a játék is.

Mit is jelentett számomra Dani játéka? Semmi esetre sem azt, hogy élményvilága töredezett, és nem érti vagy nem fogja fel a körülötte zajló eseményeket. Inkább én voltam az, aki kezdetben nem értettem őt, holott ő a maga 58-as IQ-jával megszólalt a fantáziák nyelvén, és kitarzott amellett, hogy megmutasson nekem valamit. Nevezetesen azt, hogy fájdalmat érez apja elmenetele miatt, hogy szeretné, ha a család megint együtt lenne, és hogy haragszik apjára, amiért az elment. Kifejezte azt is, hogy mennyire elesettnek érezheti magát ebben a helyzetben, ahol ő nem irányíthat semmit, ahol „nem ő vezetheti a sort”. Az a mozdulatom tehát, amikor a sort vezető dömperét a sor végére helyeztem, háttal a többieknek, talán minden szóbeli értelmezés helyett legjobban fogalmazhatta meg számára azt, hogy ráéreztem kiszolgáltatott helyzetére, amiben ő nem vezető, csak valahol a sor végén kullogó. Ez volt az a pillanat, amikor verbálisan is megszólalt, és közölte, hogy neki nem a sor végén, hanem a sor elején kellene lennie.

A játék jelentésének megértése és értelmezése, mint ahogy azt Dani esetében is láthattuk, sokszor valóban nehezebbnek tűnhet a fogyatékos gyermekek esetében. Vajon hordoz-e egyáltalán a gyermek játéka szimbolikus jelentést, vagy csak értelmetlen sztereotípiákat tükröz? Vajon képes-e egyáltalán a gyermek arra, hogy szimbolikus úton fejezze ki problémáit, konfliktusait? Vajon vannak-e egyáltalán konfliktusai? – Sorolhatnám tovább eze-

ket a kérdéseket, amelyek jól tükrözik azokat a fentebb leírt, az énefejlődés deficitjének tézise alapján megfogalmazott kételyeket, amelyek egyben meg is határozzák a pszichoterápiás indikáció sorsának kérdését a fogyatékos gyermekek esetében. Ha a gyermek nem képes szimbolikus játékra, ha nem tűri egy bizonyos mértékben a szorongást, és ha nem tudja megkülönböztetni legalább egy bizonyos fokban a fantáziát a valóságtól, mint ahogy azt a pszichoanalitikus modell terápiás alapfeltételként indikálja, akkor nem alkalmas a pszichoterápiára. Ebben a gondolatmenetben a fogyatékos gyermekek számára egyetlen lehetőség marad csupán: a gyógypedagógiai fejlesztés. Visszatértünk tehát a Thalhammer által felvetett problémához. Nevezetesen ahhoz, hogy mivel a fogyatékoság definiálási kísérletében az intellektuális dimenzió kap vezető szerepet, ezért kizárja azt, hogy az értelmileg akadályozott gyermek nézőpontjából és átéléséből fakadóan érthessük meg azt a szubjektív létvalóságot, amelyben él. A kognitív dimenzió átveszi, és egyben lehatárolja az egzisztenciális dimenziót, mintegy tagadva vagy legalábbis elutasítva annak létét, illetve léte jogosságát.

A fantázia és a valóság elkülönítésének a kérdése, az agresszió és a szorongás kezelése, illetve a jelentés szimbolikus kifejezése, mint ahogy azt Dani esetében is többször tapasztaltam, valóban nehezebb a fogyatékos gyermekek számára. De vajon lezárhatjuk-e a kérdést azzal, hogy ezek a gyerekek nem alkalmasak pszichoterápiára, hiszen énfunkcióbeli deficittel rendelkeznek? És vajon lemondhatunk-e ezért arról, hogy megértsük élmény- és kapcsolati világuk sajátos szerveződését? Válaszom egyértelmű nem. Anna Freud, illetve vele párhuzamosan Melanie Klein is technikai módosításokat tartottak szükségesnek ahhoz, hogy a klasszikus analízis gyermekek esetében is alkalmazható legyen, és ezzel óriási lépést tettek a gyermekek fantázia- és élményvilágának feltárása felé. Mondhatnánk úgy is, hogy képesek voltak a klasszikus analízis szabályain változtatni, és a gyermek sajátos kommunikációs módjához alkalmazkodni azért, hogy közelebb kerüljenek a gyermek sajátos létélményének és szubjektívan átélt konfliktusainak megértéséhez. Ha azonban elfogadjuk, hogy a pszichoanalízis nemcsak egy technika, amely a lelki konfliktusokból vagy az énszerveződés patológiájából származó tünetek gyógyítását szolgálja, hanem olyan módszer, amely a lelki konfliktusokkal küzdő ember élményvilágának mélyebb megértését segíti, akkor nincs okunk feltételezni, hogy ez a módszer ne lenne alkalmazható bárki más esetében is, aki rendelkezik azal a képességgel, hogy szubjektívan tapasztalja meg a világot, amelyben él.

E gondolatmenet jegyében a következőekben egy olyan modellt szeretnék bemutatni, amely segítségemre volt abban, hogy közelebb kerülhessek a mássággal küzdő kisgyermek élményvilágához és családjuk problémáinak megértéséhez. Szeretnék ahhoz a Thalhammer által is képviselt felfogáshoz hozzájárulni, amely azt vallja, hogy a fogyatékossággal, illetve a mássággal küzdők világának létélménye, az úgynevezett. egzisztenciális dimenzió megismerhetővé válik, de csak akkor, ha képesek vagyunk az ő átélésükből fakadóan és abba belehelyezkedve megközelíteni azt.

A jelentés születése a potenciális térben

Winnicott (1971) a potenciális tér és a kultúra kapcsolatáról szóló írásában hívta fel a figyelmet arra, hogy a hagyományos pszichoanalitikus modell fogalmaival nem lehet megérteni azt a gazdagságot, amelyet a szubjektum élményvilága rejt. Ő a korai kapcsolat kontextusába helyezte a csecsemő játékra, kreativitásra, szimbólumalkotásra és kulturális élményre való képességnek kialakulását, amelyet elsődlegesnek tartott a lelki egészség meghatározásában. Winnicott modelljéből most három olyan gondolatot szeretnék kiemelni, amelyek segítségemre voltak abban, hogy közelebb kerülhessek a sérült gyermekek és szüleik sajátos élmény- és kapcsolati világához. E három gondolat: az „elég jó anyai gondoskodás” sajátosságai, a potenciális tér fogalma, továbbá ezen belül az agresszió kezelésének kérdése.

Winnicott modelljében a gyermek játékra, kreativitásra és szimbólumalkotásra való képessége az anya és csecsemője között kialakuló úgynevezett potenciális térben jöhet létre. A potenciális tér természetesen hipotetikus tartomány, átmeneti tér a csecsemő, a gyermek és később a felnőtt belső pszichés valósága és az objektív külvilág között. Ez az a tér, amely lehetőséget ad a fantázia és valóság elkülönítésére, de ugyanakkor arra is, hogy a szubjektívan átélt élmények és az objektívan észlelt valóság egyszerre és egymással kölcsönhatásban legyenek jelen. A játékra való képesség létrejöttét a potenciális tér sorsa határozza meg. A játék során a gyerek megtanulja felhasználni a külvilág tárgyait arra, hogy velük benépesítse a potenciális teret, ugyanakkor személyes, azaz belső valósága szubjektív mintái szerint használja azokat, és ruhazza fel álmai jelentés- és érzésvilágával.

A potenciális tér a kapcsolat szülötte, de csak akkor jöhet létre, ha a gyerek veleszületett képességei és készségei megfelelő táptalajra kerülnek, vagy-

is ha az anya megfelelő érzékenységgel és ráhangolódással képes arra, hogy csecsemőjével azonosulva alkalmazkodjon annak szükségleteihez. A potenciális tér – vallja Winnicott – csakis a kapcsolatban táplált bizalom talaján jöhet létre, akkor, ha az anya „elég jó anya” módjára képes arra, hogy kezdetben úgy közvetítse a világot csecsemője számára, mintha ő azt saját maga alkotta volna meg. Ha az anya képes arra, hogy „alámerüljön” a csecsemő kezdetben teljesen integrálatlan állapotában, és azonosuljon annak élményvilágával úgy, hogy a békés állapotokban nem vár tőle aktivitást vagy reakciókat, akkor a csecsemő átélheti léte folytonosságát, az ún. „lenni élményét”. Ezt az élményt Winnicott a korai énszerveződés alapvető feltételének tartja.

A fogyatékos gyermek élményvilága és a potenciális tér zavarai

Felmerül azonban a kérdés: vajon mit is jelent az „elég jó anyaság” olyan szülő esetében, akinek gyermekéről kiderül, hogy értelmileg vagy testileg soha nem lesz olyan, mint a többi gyerek, vagy ha kiderül, hogy olyan szindrómában szenved, amely fokozatos leépüléssel és végül halállal jár? Hogyan lehet egy olyan helyzethez alkalmazkodni, illetve egy olyan kapcsolatot jelentéssel felruházni, amelynek nincs jövője, vagy ha van, akkor folyamatos szorongással, megküzdéssel, fájdalommal jár együtt? Milyen sorsa lehet a potenciális térnek egy ilyen, súlyos traumától és anyai szorongásoktól terhelt kapcsolatban?

Winnicott szerint az „elég jó” anyai gondoskodás sikertelensége kétféle lehet: az egyik, hogy a kapcsolat korai szakaszában az anya képtelen arra, hogy a csecsemő hallucinatorikus szükségleteit megvalósítsa, a másik pedig, hogy beavatkozik a csecsemő integrálatlan, „formátlan”, nyugodtan szemlélődő állapotába akkor, amikor a csecsemő kielégített és a világra nyitott állapotban van.

E két jelenség, tapasztalatom szerint, kiemelkedő problémát jelent a sérült gyerekek szülei számára, többnyire azért, mert az anya csecsemője, illetve gyermeke mássága miatt érzett szorongása következtében képtelen annak szükségleteit megfelelő módon „olvasni”, és azokat a megfelelő pillanatban kielégíteni. A szülői szorongás és annak elhárítására tett kísérlet a potenciális térben többféle formában jelenhet meg, és okozhatja annak sajátos zavarait. Ezek közül most két olyan jelenséget emelek ki részletesebben, amelyet

gyakorinak tapasztaltam eddigi munkám során. Az egyik, amikor az anya saját szorongása miatt képtelen meglátni gyermeke játékának jelentését és a kettejük kapcsolatára vonatkozó értelmét, és ezzel mintegy *kaotizálja* a potenciális teret. A másik, ezzel épp ellentétes szorongáskezelési mód, amikor az anya gyermekét különleges tehetséggel ruházza fel, játékának burjánzó jelentésvilágot tulajdonít, ugyanakkor a gyermek egészséges agresszív késztetéseit nem képes elfogadni, és ezzel a gyerek számára *idegen*, saját fantáziatartalmakkal *tölti fel* a potenciális teret, hátráltatva a gyermeknél a fantázia és a valóság, az én és a másik megkülönböztetésének a képességét.

A potenciális tér kaotizálása

Most egy olyan esetrészletet mutatok be, amellyel érzékeltetni kívánom, hogyan is kaotizálja az anya gyerek miatt érzett szorongása a potenciális teret, és ez hogyan határozza meg a gyerek játékra való képességét a potenciális térben.

Juli tizenhat hónaposan került a Fejlesztő Központba, egyenletes, minden téren mutatkozó fejlődési elmaradás miatt. Nagyon várt, de nehéz terhességből jött a világra, koraszüléssel és súlyos szülési komplikációkkal. Nyelési reflexe nem alakult ki, emiatt élete első hónapjaiban hosszas kórházi kezelésekre volt szükség, és izmai renyhése miatt máig is mesterségesen kellett táplálni, valamint folyton arra kellett figyelnie a szülőknél, nehogy valami váladék kerüljön a légjáratokba, mert ez a gyerek fulladásos halálát okozhatja. A panasz, amiért hozám kerültek, hogy Juli sohasem mosolyog, olyan, mintha semmi öröm sem lenne az életében, pedig ők kiteszik szívüket, lelküket, és főleg anyja érzi úgy, hogy Juli őt bünteti ezzel, talán azért, mert olyan sokat magára hagyták a kórházakban. Miközben ömlik belőlük az elkeseredettség és a panasz, Juli látszólag nem törődik velünk, egyenletes mozdulatokkal pakolja ki a szekrényből a játékokat, minden tárgyat megfog, megnéz, majd a háta mögé hajít. Arca valóban szoborszerű, mimika nélküli, nem lehet tudni, hogy örül-e vagy szorong, kíváncsi-e vagy érdektelen; az egyetlen jelzés, amit kiad magából, a folyamatos, egyre erősödő szörcsögés. Mikor a szörcsögés elér egy bizonyos hangerőt, anyja odanéz Julira, valamint a káoszra, amit Juli a játékokkal hozott létre, és közli: „látja, ez a másik baj, pont ez, amit csi-

nál, nincs figyelme, egyetlen játékra sem tud egy másodpercig sem koncentrálni, mindent csak szétdobál, hiába veszünk meg neki mindent”. Eközben előkapva az orrleszívó készüléket, leszívja Juli orrát, aki egyáltalán nem tiltakozik, mintha anyja nem is az ő orrát szívta volna le, hanem a saját magáét fújta volna ki. A szörcsögés megszűnik. Az anya hozzáteszi: „tegnapelőtt majdnem meghalt, valószínűleg félrenyelt álmában, csak a bébialarmnak köszönheti az életét”.

Juli a leszívás után elcsendesedik, békésen üldögél, és a játék tárgyait rakosgatja, időnként egy baba szájába tuszkolja az egyik játék kanalat. Eközben a szülők is láthatóan megnyugszanak, és Juli szét-szórtságára, érthetetlen viselkedésére panaszkodnak. Megjegyzem, hogy talán Juli is érez valamit az életveszélyből, ami őt fenyegeti, és talán abból is, hogy ők mennyire szoronganak emiatt. Hozzáteszem, hogy talán játékaival ugyanezt a feszültséget fejezi ki, amit ők is átélhetnek ilyenkor. Az anya leereszt, és büntudatosan mondja: „biztos, hogy megérzi, ha ideges vagyok, de sosem tudom, mi van nála igazán, mert olyan kifejezéstelen az arca”. Juli ekkor fogja az egyik játék kanalat, odamegy anyjához, és a szájába dugdossa. Anyja megköszöni a kanalat, „hm, de finom”, mondja nyammogva, majd ugyanazzal a mozdulattal, amivel a kanalat elvette, arcán a szorongás jelével újra előkapja az orrleszívót, és leszívja Juli orrát, holott az ezúttal nem is szörcsög. Juli engedelmesen áll, de mikor anyja, befejezván az orrleszívást, visszaadná neki a játék kanalat, hogy etesse meg a babát is, Juli kikerüli anyja kezét, bebújik az asztal alá, és onnan kezdi el dobálni a játékokat, többé ránk sem hederítve.

A velük való további konzultáció egyik fontos témája annak a problémának a megértése volt, amelyet ezen az első találkozás alkalmával oly szemléletesen mutattak be. Nevezetesen: milyen szorongató számukra a gyerek békés, integrálatlan állapotait elfogadni, abban szemlélődően vagy partnerként részt venni. Megérthetővé vált, hogy ha az anya ráhangolódna ezekre a békés, örömteli percekre, akkor ez az ő számára is olyan elengedett, ellazult állapottal járna, amelyet azonban nem engedhet meg magának. Ha megengedné, ez annak veszélyével fenyegetne, hogy nem ismeri fel időben a gyerek életveszélyes állapotára utaló jelzéseket. Folyamatos szorongása tehát egy örökös készenlét, amellyel egyben meg is akadályozza Juli játékra való képességét. A potenciális tér, amely kettejüket összeköti, valójában feszültségteli káosz.

A felduzzasztott potenciális tér – az agresszió szerepe és kezelése

Winnicott, szemben az agresszió freudi és kleini felfogásával, a korai destruktív késztetéseknek pozitív szerepet tulajdonít a csecsemő én- és kapcsolati fejlődésében. Véleménye szerint a csecsemő tárgyakra irányuló destrukciója szükséges ahhoz, hogy tárgyát, azaz az anyát szubjektív világán kívülre tudja helyezni. Ebben a folyamatban azonban rendkívül fontos az, hogy az anya ne torolja meg a destrukciót, vagyis hogy „túlélje” a csecsemő feléje irányuló agresszív késztetéseit, mert csak ekkor tapasztalhatja meg a csecsemő, hogy az anya valóságos, nem elpusztítható, tehát az ő fantáziáitól független, és mégis az ő rendelkezésére álló személy. Ez egyben annak biztonságát is megteremti, hogy a destruktív fantáziák valóban fantáziák maradhatnak, és nem járnak tényleges pusztítással.

Tapasztalataim szerint az agresszió kezelésének nehézsége kiemelt probléma azoknál a az anya–csecsemő pároknál, ahol az anya tagadja sérült gyermeke agresszív késztetéseit, többnyire azért, mert azok ijesztőek a számára, mivel a sérültség jegyének tekinti. Meggyőződésem, hogy ezeknél a gyerekeknél a fantázia és valóság, az én és másik, valamint a külső és a belső megkülönböztetésének nehézsége szorosan összefügg az anya fentebb említett hátrításával. A következő esetrészlettel azt szeretném bemutatni, hogyan jelenik meg az elhárított agresszív késztetés idegen tartalomként a potenciális térben.

Bence egy olyan ritka genetikai szindrómával jött a világra, amely aránytalan testnövekedéssel és az esetek többségében értelmi fogyatékossgal jár együtt. Az ő esetében az együttműködés hiánya miatt nem lehetett értelmi szintet mérni. Háromévesen került hozzám, akkor még nem beszélt érthetően, székletét visszatartotta, és környezete számára érthetetlen dühkitörései voltak. Ilyenkor fejét a padlóhoz, falhoz dőngette, valamint szinte minden helyzetben szorosan anyján csüngött. Bence a terápia első félévében csak anyjával volt hajlandó kommunikálni, akivel láthatóan tökéletes lelki és testi összefolyásban volt. Az anya kettőnk között a tolmács szerepét töltötte be, és ez idő alatt meggyőződhettem arról a fantasztikus gazdagságú fantáziavilágról, amivel felruházta Bence minden egyes mozdulatát, értelmezte viselkedését és érzelmi megnyilvánulásait. Bence egyébként valóban anyagi személyisége anyja számára különleges és csodálnivaló, szerinte rendkívül kreatív és egyfajta bölcsességgel rendelkezik. Meglepő

volt, hogy Bence otromba külalakja hogyan változik át szememben is széppé, ahogy anyja büszkén és csodálva nézi őt. Egyedül agresszív megnyilvánulásait tartja ijesztőnek, tehetetlenül áll előtte, „de ez érthető” – mondja, „hiszen a könyvek szerint ez szindrómájával együtt járó dolog”. Csak jóval később értettem meg, hogy Bence, dühkitöréseivel és önagressziós megnyilvánulásaival valójában az anyjával való szoros, mágikus egységből próbál szabadulni, abból az egységből, ahol az én és a másik határai összefolynak, és ahol egy közös, határok nélküli fantáziavilágban gesztusai és kívánságai rögtön teljesülnek; ahol emiatt már azt sem lehet tudni, ki az én és ki a másik, mi a fantázia és mi a valóság.

Azt az órarészletet, amit bemutatok, másfél éves terápia előzte meg Bencével. Ez idő alatt rendkívül sokat változott, beszédfejlődése megindult, és képes volt egyedül bejönni hozzám. Játéka rendkívül színes fantáziavilágot tárt elém, önagressziós megnyilvánulásai megszűntek, de anyjától való szeparációjával járó konfliktusai ezen belül pedig annak agresszív komponensei továbbra is terápiájának középpontjában álltak.

Ebben a bizonyos szakaszban Bence játéka már órák óta a határok kérdése, mondhatnánk úgy is, saját határainak definiálása körül forogott. Állatkertet rak ki, amit nagy kerítéssel vesz körbe, és hol a kerítésen belülre, hol pedig azon kívülre csoportosítja az állatokat, de sehol sem jó, mert itt is meg ott is fenyegetheti őket valamilyen veszély, valamilyen támadás, ami elpusztíthatja őket. Egyik órán azonban, amikor a földön fekvő rakja ki az állatkertet, úgy tűnik, megnyugtató megoldást talál. Dupla kerítést épít, minden állat odabent van, és egyik sem veszélyes. Most végre jól érzik magukat, mert nagyon erős a kerítés. „Senki sem bántja őket, ide senki nem tud bejönni!”, közli büszkén. Ebben a pillanatban a padlószőnyegen megjelenik egy pók a fotel irányából, és besétál a műanyag kerítés alatt a békés állatkertbe. Bence rettenetesen megrémül, és ijedten kérdi: „Mi ez?... egy pók?” Ebben a pillanatban mintha megszűnne a potenciális tér biztonsága, Bence terébe, fantáziái védelmező bástyáit átlépve hirtelen durván behatol a pók képében megtestesült valóság. Ijedten néz rám: „Agyonütöd?” Egy pillanatra nem tudom eldönteni, szeretné-e inkább vagy pedig fél attól, hogy agyonüssöm a pókot. Ha agyonütöm, megvédem a „mintha-terét”, és kiteszem a betolakodót. Ha viszont ezt teszem,

agyonütöm magát a valóságot is. Az az érzésem, bármit is teszek, nem tudom megnyugtatni vele, mert ebben a pillanatban a pók éppúgy a valóság része, mint agresszív fantáziáinak terméke. Egy pillanatra felmerül bennem, megkérdezhetném tőle, ő vajon mit szeretne, agyonüsem-e vagy sem, de máris elvetem a kérdést, mert érzem, hogy ez a pillanat többé már nem a fantáziáknak ad teret, hanem a cselekvést igényli. Azt mondom tehát, amit egyébként is tennék: „Nem ütöm agyon, hanem betesszük egy dobozba, és majd kiteszük a kertbe.” Válaszom látszólag megnyugtatja, de képtelen újra elmerülni a játékban. A pókról többet egy szót sem szól, mintha nem is lett volna, viszont a szobán kívüli zajokra kezd figyelni, és kéri, nézzük meg, mi van az ajtó mögött. Hiába értelmezem ijedelmét és félelmét a betolakodótól, egy darabig uralkodik szorongásán, majd közli, hogy lejárt az időnk, és menjünk ki anyához a váróba.

Mi is történt tehát ezen az órán? A játék biztonságos „mintha-tere”, ami oly szorosán kötötte őt anyjához is, itt hirtelen pillanat alatt vált ijesztő valósággá. Az anya, aki otthon mindent mese- és fantáziavilágba burkol Bence számára, és ezzel valóban segíti Bence szimbolikus játékra való képességének bontakozását, egyedül agresszív késztetéseit nem képes megérteni, elfogadni, s mivel ezek számára ijesztőek, ezért a potenciális térbe sem tudja azokat áthelyezni. Az agresszív késztetések és a hozzájuk kapcsolódó betolakodó fantáziák idegen tartalomként kerülnek be a potenciális térbe, és így könnyen válnak Bence fantáziavilágában valósággá. Ez azonban olyan szorongást kelt, amely egy csapásra megszünteti a „mintha-tér” biztonságát, sőt létét is, megakadályozva ezzel a gyermek játékra való képességét.

Befejezésül

Ebben az írásban a sérült gyermekekkel való terápiás munkának természetesen csak néhány szeletét tudtam bemutatni. Mégis remélem, sikerült hozzájárulnom ahhoz az utóbbi években megjelenő, – többek között Thalhammer által is képviselt – törekvéshez, amely azt vallja, hogy a fogyatékos emberek élményvilága, konfliktusai, problémái és érzelmeik érthetővé válnak számunkra, ha lehetőséget adunk nekik arra, hogy saját nyelvükön és módjukon szólhassanak azokról. Ha képesek vagyunk arra, hogy lemondjunk a régóta belénk rögződött előítéleteinkről, akkor tapasztalhat-

juk, hogy a mássággal küzdő gyermek fantáziavilága éppoly sokszínűen tárul fel előttünk, mint az egészséges, a neurotikus vagy a korai énsérülésekkel küzdő gyermekeké. Winnicottnak, a tárgykapcsolati iskola kiemelkedő alakjának modellje azért is volt rendkívül hasznos számomra ebben a munkában, mivel olyan gondolkodási keretet nyújtott, amelyben érthetővé vált, mitől „más” a sérült gyermekek sajátos élmény- és kapcsolati világának szerveződése. Rá kellett ébrednem arra, hogy az értelmi vagy fizikális „mátság”, mint ahogy azt Thalhammer is hangsúlyozza, nem az értelmi képességek deficitje mentén határozható meg, hanem annak a sajátos kapcsolati világnak az alapján, amelybe a mássággal küzdő gyermek beleszületik, és amelyben szubjektív tapasztalatait szerzi. Meggyőződésem, hogy a winnicotti értelemben vett képesség a játékra és a kreativitásra mindenki számára adott, csak éppen sorsa és alakulása több viszontagsággal terhelt ezeknek a gyermekeknek az esetében. Remélem, írásommal sikerült érzékeltetnem nemcsak azt, hogy milyen természetűek lehetnek ezek a viszontagságok, hanem azt is, hogy hogyan lehet a pszichoanalitikus gondolkodással segíteni ezeket a gyermekeket és családjaikat abban, hogy megszólalhassanak, és beszélhessenek problémáikról.

IRODALOM

- BUSCAGLIA, L. (1983): *The Disabled and Their Parents – A Counseling Challenge*. New Jersey: Slack Incorporated.
- FREUD, A. (1993 [1965]): *Normalitás és patológia a gyermekkorban*. Budapest: Animula.
- ILLYÉS Gy.–ILLYÉS S.–JANKOVICH L.–LÁNYI M. (1987): *Gyógypedagógiai pszichológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KLEIN, M. (1929): Die Bedeutung der Symbolbildung für die Ichentwicklung. In: *Kinderanalyse*, 3: 14–30. 1995. Magyarul: A szimbólumképzés jelentősége az énejlődésben. In: Bókay Antal és Erős Ferenc (szerk.) (1998): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Budapest: Filum, 190–199.
- KLEIN, M. (1932): *The Psycho-Analysis of Children*. London: The Hogart Press Ltd.
- THALHAMMER, M. (1977): Geistige Behinderung. In.: Heese, G. (Hrsg): *Die Rehabilitation der Entwicklungsgehemnten. Ein Beitrag zur Sozialen Integration*. München–Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
- WINNICOTT, D. (1971): *Playing and Reality*. London: Tavistock Publication.

PSYCHE

Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen LIII. Jahrgang, Heft 7, Juli 1999

Begründet von Alexander Mitscherlich, Hans Kunz und Felix Schottlaender
Herausgeber: Werner Bohleber

Mitherausgeberinnen und Mitherausgeber: Karola Brede, Alfred Krovoza,
Wolfgang Leuschner, Christa Rohde-Dachser, Rolf Vogt, Mechthild Zeul
Ehrenmitglied des Herausgebergremiums und der Redaktion: Margarete
Mitscherlich-Nielsen

Unter Mitarbeit von: Jacob Arlow, New York • Hermann Beland, Berlin • Martin
Dornes, Frankfurt/M. • Mario Erdheim, Zürich • José Antonio Gimbernat, Madrid
• León Grinberg, Madrid • Ilse Grubrich-Simitis, Frankfurt/M. • Jürgen Habermas,
Frankfurt/M. • Otto F. Kernberg, New York • Ilany Kogan, Rehovot • Piet Kuiper,
Amsterdam • Edith Kurzweil, New York • Jean Laplanche, Paris • Peter
Loewenberg, Los Angeles • Alfred Lorenzer, Frankfurt/M. • Eugcn Mahler,
Morschen • Steven Marcus, New York • Ulrich Moser, Zürich • Hartmut Raguse,
Basel • Fritz Redlich, Los Angeles • Reimut Reiche, Frankfurt/M. • Horst-Eberhard
Richter, Gießen • César Rodríguez-Rabanal, Lima • George C. Rosenwald, Ann
Arbor, Mich. • Volkmar Sigusch, Frankfurt/M. • Helm Stierlin, Heidelberg • Helmut
Thhomä, Ulm • Thure von Uexküll, Freiburg/Br. • Martin Wanhg, New York

Inhalt

Helen Schmid Blumer

Das Spiel der Bälle. Notizen zu Kafkas Geschichte *Blumfeld, ein älterer Junggeselle*
Ruth-Gisela Klausmeier

Die wunderbare Reise des Nils Holgersson. Oder: Abschied von der Kindheit

Peter Dettmering

„Vertikale Spaltung“ und „mischbildhafte Psychose“. Zu Tolstojs Roman *Anna*
Karenina

Internationale Zeitschriftenschau

Mechthild Zeul

Die Psychoanalyse in Spanien im Spiegel ihrer Zeitschriften

Buchbesprechungen

Goldschmidt, G.-A.: Als Freud das Meer sah (*Knott*)

Joppien, I.: Friedrich Hölderlin. Eine Psychobiographie (*Wielnböck*)

Overbeck, G.: Der Koryphänkiller (*Buchholz*)

Zeul, L.: Carmen & Co. Weiblichkeit und Sexualität im Film (*Lippert*)

Scheel, K.: Ich & John Wayne. Lichtspiele (*Hessing*)

Weißmann, E.: Tanz-Theater-Therapie (*Müller-Braunschweig*)

Martinkewicz, W.: Georg Groddeck. Eine Biographie (*Will*)

Wurmser, L.: Die verborgene Dimension. Psychodynamik des Drogenzwangs (*Hilgers*)

Schmitz, B.: Psychische Bisexualität und Geschlechterdifferenz (*Buchfeld*)

Green, A.: Der Kastrationskomplex (*Kremp-Ottenheim*)

Buch-Hinweise

Redaktionelle Mitteilungen